

Fragmente dintr-o cronică sătmăreană. Criza orientală (1875-1878)

Bujor Dulgău

Preoții sătmăreni, dincolo de activitatea strict confesională, s-au remarcat, uneori, printre altele, și prin grija și pasiunea de a consemna în protocoalele bisericești ori registrele parohiale de stare civilă diverse evenimente semnificative, interne sau internaționale, locale sau regionale, politice, militare, culturale, economico-sociale, calamități, fenomene naturale ș.a., evenimente contemporane lor, redată la modul în care le-au perceput.

Unele consemnări întrunesc valențele unor autentice cronici, cum ar fi „Cronica de la Hotoan” (1848-1886), condusă multă vreme de către parohul gr. cat. Vasile Păcașiu, câteva fragmente fiind deja publicate¹.

O astfel de cronică întâlnim și la sfârșitul registrului de stare civilă al parohiei reformată Agriș (botezați, căsătorii și decedați pe anii 1786-1835)². Având o extensiune de 10 pagini format mare, cronică începe cu scurte referiri la insurecția condusă de principele ardelean Francisc Rákóczi al II-lea și revoluția de la 1848-1849, după care sunt consemnate evenimente curente din perioada anilor 1860-1883, inclusiv descrierea în extenso a războiului franco-prusac din 1870-1871. Ca autor al cronicii îl acredităm pe Lengyel András, paroh reformat în Agriș între anii 1853-1888³.

După războiul Crimeii din anii 1853-1856, încheiat prin Tratatul de pace de la Paris, criza orientală reizbucnește în Balcani prin răscoalele antiotomane din Bosnia și Herțegovina în 1875, Bulgaria în mai 1876, războiul Serbiei și Muntenegrului împotriva Turciei declarat la 30 iunie 1876. De aici începând redăm textual fragmentele de cronică consacrate acestui conflict.

Am optat pentru aceste fragmente, din multitudinea problematicilor abordate de cronicar, spre a cunoaște și modul de receptare al autorităților laice și ecleziastice sătmărene vis-a-vis de un eveniment semnificativ, cu implicații interne și internaționale, în care a fost angrenată și România după proclamarea independenței de stat. În analiza și aprecierea textului trebuie pornit de la o premisă, anume că întreaga Transilvanie, implicit și comitatul Satu Mare, fusese anexată Ungariei în contextul încheierii pactului dualist austro-ungar (februarie 1867). Prin urmare, fidele intereselor de moment sau conjuncturale ale statului, autoritățile sătmărene și preotul-cronicar se vor situa pe o poziție fătis filoturcă. Nu e de mirare, așadar, că eșecul armatelor ruso-române în fața redutei de la Plevna a fost salutat la Satu Mare cu satisfacție și prin iluminarea feerică a orașului⁴. În schimb, românii sătmăreni priveau cu simpatie intervenția Rusiei în aprilie 1877 și nutreau nedisimulate speranțe în legătură cu proclamația de la 9 mai 1877 și trecerea armatei române la sud de Dunăre. Atitudinea lor poate fi ilustrată și prin donațiile bănești și ajutoarele materiale trimise ostașilor români.

Trecând peste partizanatul și subiectivismul autorului, primează și rămâne ceea ce este esențial și demn de relevat: certitudinea faptului că evenimente de importanță majoră, cum este și cel de față, au fost cunoscute și urmărite cu atenție de opinia publică până și într-un colț atât de îndepărtat de teatrul ostilităților, dovadă indubitabilă că zona Sătmăruului se afla conectată la circuitul informațional al timpului.

Hasznos Jegyzetek. Emlékül 's tanulságul.

(...) ⁵

1876 julius elein véréngző harcra keltek egymás ellen Szerbek 's Törökök?

Szerbek voltak kezdők, akarván a Török uralmat magokról végre lerázni; részt vettek mozgalomban a Szerbekkel - Bosnyákok, Herczegovinaiak, Montenegríták s.a.t. (öb) rettenetes gyilkolások, pusztítások vitettek véghez fegyverek és tüzek által; még ma aug(usztus) 20 tart a gyilkolás - a Török látszik győztes lenni még eddig 's ez ohajtás nekünk magyaroknak is, hogy győztesse nek le, a minket gyűlölő Szerbek-Szlávok 's győz a Török, mely bár hajdan sok siralmat okozott nemzetünknek, de rég olta barátunk 's főle az 1848 's 49 beni harcunk után, menekülő mieinknek menhelyet s ellátást adott.

(...)

A múlt év vége felé lecsendesülni látszott (a) harcz; ez év ápril (is) havában új felújult, csak hogy most már a nagy Muszka vagy Orosz hatalom vette át a gyilkoló szerepét; a múlt évben gyengének mutatkozott 's a Török által le is győzött Szerbek helyett; most ma Muszkák 's Törökök álnak szemben egymással, mind Europai, mind Azsiai Török országban. Májusban már nagyban folyt az öldöklés, főleg az Azsiai téren; Európában, Moldvában jött Muszka 's Nagy és Kis Oláh országban akadály nélkül helyezte el roppant seregét a Dunán és a Kis Oláh országi partján végig 's onnan folynak a roppant ágyu harczok a Dunán és a Kis Oláh országban keresztül: Junius és Julius hónapokban már Bolgár földön folyt és folyik a vérengző harcz; Muszka barbár modra bánik a szegény törökökkel; a megszált helyeken legyilkolja a legyilkoltatja a vad bolgárokkal a törököket, csecsszopótól az aggokig. Rom és hamvá tess minden falukat 's városokat, a miveltséggel dicsekvő 19-k század gyalázatára; aug(usztus) havában, minden napról ezerek és ezerek legyilkolást olvashatni. Ugy látszik azonban még eddig, hogy a Török többször győz mint a Muszka; de mi lesz végre illő tudni való az utodoknak.

(...)

Az év, folytonos gyilkoló harczok közt folyt le; az év utó felében már nem csak Muszkák, de a Muszka Czár mesterkedése, a Szerbek is ujra felkeltek; egész Oláh ország, Bosznia, Montenegró, Bolgár ország, Görög ország, mind a Török ellen uszítottak 's az év végéig le is ölték egyesülten a törököket 's egész Konstantinápolyig hatolt a győzelmes Muszka sereg, futva 's menekülven előle a török lakosság egész Konstantinápolyig, kik az uton éhség és hideg miatt el nem veszték.

1878 év is gyilkoló harcz tüzeiben találta a szegény törököket.

(...)

1878 tavaszán legyőzettek végre a Török a muzska nagy erő által, ellévén hagyatva a törökök minden Europai hatalmaktól. Vége is, junius hóba Congresszus ült össze Berlinben 's itt határozták amint a töröknek el kellett hagyni erős várait, Vidint, Nikápolyt, Várnát, Sumulát s.a.t. Sőt mi több, az osztrákmagyar hadseregnek be kellett menni, Europa jóváhagyés folytán, Boszniába 's aztán Herczegovinát elfoglalni. Be is mentek aug(usztus) elein, de csak hamar gyilkos és vad ellenség közt találták magokat; meg kezdődött az iszonyu mészárlás, felkelvén az osztr (ák) - magyarok ellen Bosnyákok, Törökök, Szerbek, Montenegríták s.a.t. 's azóta sirnak ezer meg ezer (aszonyok), testvérek, árvák, özvegyek; ma Szept(ember) 7 még tart az öldöklő harcz s hol lesz vége?

(...)

Arh. St. Satu Mare, Colecția registrelor parohiale de stare civilă, inv. 14, nr. 33, f. 60-61.

Traducere:

Însemnări folositoare. Spre aducere aminte și povăț.

(...)

La începutul lui iulie 1876 au izbucnit lupte sângeroase între sârbi și turci; sârbi au fost inițiatorii, dorind a se lepăda, în sfârșit, de dominația otomană; s-au raliat acestei mișcări, alături de sârbi, bosnieci, herțegovineni, muntenegreni, bulgari ș.a., având loc măceluri și pustiiri îngrozitoare prin arme și foc; și astăzi, 20 august (1876 n.a.), continuă măcelul - până acum turcii par a fi învingători, aceasta fiind și dorința noastră, a maghiarilor.

să-i învingă pe sârbii - slavi care ne urăsc, deci să învingă turcul, care, deși în trecut a cauzat națiunii noastre atâta amărăciune, de mai mult timp ne este prieten, mai ales după bătălia noastră din 1848-1849, oferind alor noștri refugiu și adăpost.

(...)

Spre sfârșitul anului trecut (1876 n.a.) luptele păreau să scadă în intensitate; în luna aprilie a acestui an (1877 n.a.) ele au fost reluate, numai că acum marea putere a muscalilor sau Rusia a preluat rolul de asasin; anul trecut ea s-a dovedit a fi slabă și, astfel, sârbii au și fost înfrânți; acum stau față în față muscalii și turcii, atât în Turcia europeană, cât și în cea asiatică. În luna mai măcelul era deja în toi, îndeosebi pe frontul asiatic; muscalii au intrat în Europa prin Moldova și au înaintat nestingheriți prin Muntenia Mare și Muntenia Mică (Oltenia n.a.), postându-și uriașa armată de-a lungul malului muntean al Dunării, având loc intense schimburi de artilerie la Dunăre și chiar dincolo; în lunile iunie și iulie conflictul sângeros s-a desfășurat și continuă și acum pe teritoriul bulgar; muscalii se comportă barbar față de bieții turci; în teritoriile cucerite îi asazinează pe turci și cu ajutorul bulgarilor sălbatici, de la sugari până la bătrâni. Toate satele și orașele o ruină și cenușă sunt, spre dezonoarea pretinsei civilizații a secolului al XIX-lea; în luna august se putea citi zilnic despre asasinarea a mii și mii de oameni. Până în prezent se pare că turcul a învins de mai multe ori decât muscalul; dar că ce va fi până în final, urmașilor li se cuvine a ști.

(...)

Anul (1877 n.a.) s-a derulat prin lupte criminale neîntrerupte; în a doua parte a anului nu numai muscalii, dar și sârbii s-au răsculat din nou, urmare intrigilor țesute de către țar; împotriva turcului au fost instigate întreaga Românie, Bosnia, Muntenegru, Bulgaria și Grecia, reușind faolaltă să-i răpună pe turci până la finele anului; armata victorioasă a muscalilor a înaintat până la Constantinopol, iar populația turcă s-a refugiat și ea până la Constantinopol din calea ei, dacă nu cumva au pierit din cauza foametei și a frigului.

Anul 1878 i-a găsit, de asemenea, pe bieții turci în focul luptelor criminale.

(...)

În primăvara lui 1878 turcii au fost biruiți în cele din urmă de marea putere a muscalilor, fiind părăsiți de toate marile puteri europene. În sfârșit, în cursul lunii iunie s-a întrunit Congresul de la Berlin (13 iunie - 13 iulie 1878 n.a.), unde s-a hotărât ca turcii să părăsească fortărețele Vidin, Nicopole, Varna, Șumla ș.a. Ba mai mult, armata austro-ungară a trebuit să intre, cu acordul Europei, în Bosnia, mai apoi în Herțegovina și să le ocupe. Au și intrat la începutul lui august, dar repede s-au pomenit în mijlocul unui dușman criminal și sălbatic; a început un măcel groaznic, răsculându-se împotriva austro-ungurilor bosniecii, turcii, sârbii, muntenegrenii ș.a., de atuni plâng mii și mii de (femei), frați, orfani, văduve; azi, 7 septembrie, masacrul continuă, oare unde va fi sfârșitul?

(...)

**Des fragments d'une chronique du département de Satu Mare. La crise orientale
1875-1878.
(Résumé)**

Après une brève introduction, on a présenté des fragments d'une chronique, appartenant à l'église protestante d'Agriș, relatif à la crise orientale de 1875-1878 et, implicite, participation de la Roumanie dans la Guerre d'Indépendance contre les Turcs, idéal de tous les Roumains, événement qui a attiré la sympathie et le soutien des Roumains de Satu Mare.

Note

1. Vezi Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statutului național unitar român. Documente 1848-1918, Ediție îngrijită de V.Ciubotă, B Dulgău, D. Radosav, S. Vasilescu, București, 1989.
2. Arh. St. Satu Mare, Colecția registrelor parohiale de stare civilă, inv. 14, nr. 33, f. 56 verso 61.
3. Ibidem, nr. 35 și 36.
4. Arh. St. Satu Mare, fond Primăria municipiului Satu Mare. Protocoalele de ședințe ale Consiliului orașului, anul 1877.
5. Pasaje referitoare la alte probleme.